

δισεείσθη τελείως, καὶ ὁ θάνατος τὸν εὔρε στρατιώτην μαχόμενον ὑπὲρ τῆς τιμῆς τοῦ ἑλληνικοῦ ὀνόματος. Μόλις ἐπρόφθασε νὰ ἐπανέλθῃ ἐξησθενημένος ἐν Θεσσαλονίκῃ ἔνθα καὶ ἀπεβίωσε, θρηγνούντων πάντων τῶν ἐν Μακεδονίᾳ Ἑλλήνων τὴν ἀνυπολόγιστον ἀπώλειαν τοῦ ἀνδρός. Ἐτάφη χάριν τιμῆς ἐντὸς τοῦ μητροπολιτικοῦ περιβόλου, ὅπισθεν τοῦ ἱεροῦ βήματος. Ὅταν δὲ τῷ 1890 κατὰ τὴν πυρκαϊᾶν τῆς Θεσσαλονίκης ἐκάη καὶ ὁ μητροπολιτικὸς ναὸς, ἐπρόκειτο δὲ μετ' ὀλίγον νὰ ἀνοικοδομηθῆ ἔκ νέου, χεῖρ εὐσεβῆς καὶ φιλόστοργος, ἡ τῆς θυγατρὸς τοῦ Ἀρσινόης, τῆς γνωστῆς συγγραφέως, ἔσπευσε καὶ περισυνέλεξεν εὐλαβῶς τὰ ἱερὰ ὀστᾶ τοῦ πατρὸς καὶ παρακατέθηκεν εἰς τὸ μοναστήριον Τσαούς.

Ἄς εἶνε εὐλογημένη καὶ ἀφθαρτος ἡ μνήμη τοῦ μεγαλοκάρδου πατριώτου, ὅστις ἔπεσε, τὸ πρῶτον αὐτὸς θῦμα, ἐν τῷ ἔκτοτε χρονολογουμένῳ ἀγῶνι κατὰ τῶν βουλγαρικῶν θηριωδιῶν καὶ ὑπὲρ τῶν ἱστορικῶν δικαίων τοῦ ἔθνους ἐν Μακεδονίᾳ.

ΠΩΣ ΕΚΟΠΤΟΝ ΟΙ ΑΡΧΑΙΟΙ ΤΟΥΣ ΜΕΣΟΔΟΜΟΥΣ ΛΙΘΟΥΣ

Ἀφιεροῦται τῷ ἐν Γενεύῃ
ἀξ. κ. Ἡλία Ν. Φακλή.

§ 1.

ΕΝ Λιγῇ, ἀρχαίῳ δήμῳ, ἦτοι συνοικισμῷ, τῆς νήσου Σύμης, διασώζοντι ἱκανὰ ἀρχαῖα ἐρείπια, ὑπάρχουσιν ὠραῖα στρώματα λίθου ὑπομέλανος ἢ τεφχρόχρου, ἅτινα κατέχουσιν ὁλόκληρον τὸν πρὸς βορρᾶν ὑπερκείμενον τῆς κοιλάδος τῆς Λιγῆς λόφον, καὶ ὁλόκληρον τὴν πρὸς βορρᾶν αὐτοῦ ἐκτεταμένην κατωφέρειαν, φθάνουσαν μέχρι τοῦ κάτωθι χειμάρρου.

Οἱ λίθοι οὗτοι κεῖνται ἀλλεπαλλήλως ἐφ' ὅλης τῆς ἐκτεταμένης ταύτης ἐπιφανείας, διήκοντες ἄγνωστον μέχρι τίνος βάθος, καὶ ἀποτελοῦσι πλάκας ποικίλου πάχους, πλάτους καὶ μήκους.

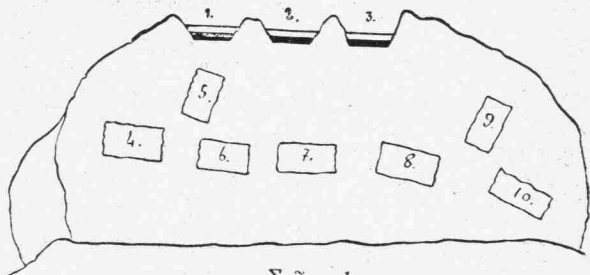
Μέρος μόνον τῆς κορυφῆς τοῦ εἰρημένου λόφου καὶ αἱ πρὸ τῆς κοιλάδος πλευραὶ αὐτοῦ ἐχρησίμευσαν ὡς λατομεῖον τῶν ὀλίγων βεβαίως, ἀλλὰ λίαν δραστηρίων κατοίκων τῆς Λιγῆς.

§ 2. Βλέπων τις τὰς εἰρημένας ἀλλεπαλλήλους στιβάδας τοιούτων λίθων καὶ τοὺς πολυπληθεῖς καὶ παντοίων μεγεθῶν μεσοδό-

μους ἀρχαίων κτιρίων ἐν Λιγῇ, προάγεται νὰ διερωτήσῃ πῶς οἱ ἀρχαῖοι ἔκοπτον τοὺς τοιοῦτους λίθους, ἀλλὰ μάτῃν ζητεῖ νὰ διακρίνη ἀμέσως σημεῖα, ἤτοι τεκμήρια, τοῦ τρόπου, δι' οὗ οἱ ἀρχαῖοι ἔκοπτον αὐτούς· ὁ δὲ γυδὴν λαὸς οὐδ' ἔσχε τὴν δυσκολίαν νὰ πιστεῦσῃ ὅτι (ὡς λέγουσιν ἐν Σύμῃ τοῦλάχιστον, ἴσως δὲ καὶ ἀλλαχοῦ) οἱ παλαιοὶ Ἕλληνες τοῦ καιροῦ ἐκείνου, εἶχαν νερόν, διὰ τοῦ ὁποίου ἔκολιον τὰς πέτρας ὅπως ἤθελαν. Τί κοῖμα νὰ μὴ ἀνακαλύψῃ ἀκόμη ἡ Χημεῖα τὸ θαυμάσιον τοῦτο ὕδωρ! !.

Ἐν τούτοις ἐπὶ διαφόρων πλακῶν τοῦ εἰρημένου λατομείου καὶ ἐπὶ ἄλλων ἀκόμη βράχων παρατηροῦνται λελαξευμένοι παραλληλόγραμμοι ἐντομαί, κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἤ-τον κωνοκαί, ποικίλου δὲ βήθους, μήκους καὶ πλάτους, ὧν ὁ σκοπὸς μοι ἦτο ὅλως ἀνεξήγητος μέχρι πρό τινας.

Ἐπὶ μιᾷς τῶν εἰρημένων πλακῶν, ὑπάρχουσι λελαξευμένοι ἐπτὰ τοιαῦται ἐντομαί, ἀνωθι δὲ αὐτῶν ἐν τῇ ἄκρᾳ τοῦ λίθου διακρίνονται τρεῖς ἕτεραι παρόμοιαι, ὧν διατηρεῖται τὸ πλεῖστον μέρος. Αἱ ἐντομαί αὗται, ἤτοι ἔγκοιλα λαξεύματα, εἶναι διατεθειμένοι περίπου ὡς φαίνονται ἐν τῷ παρατιθεμένῳ διαγράμματι, ὅπερ προαίρωσ γράττω : [Σχῆμα 1]

Σχῆμα 1.

Ἐχει μῆκος μέγιστον μέτρων 3,25.

Ἐχει πλάτος μέγιστον (ὅσον φαίνεται μὴ κεκαλυμμένον ὑπὸ χωμάτων ἐντὸς τοῦ ἐδάφους) μέτρων 2,70.

Ἐκ τῶν ἐπὶ τοῦ λίθου τούτου ἐντομῶν αἱ ὑπ' ἀριθμοὺς 4-10 ἔμειναν ἀτελεῖς, διότι καὶ αὐτὸς ὁ λίθος προδήλως ἐγκατελείφθη, ἀφ' οὗ ἀπεκόπη τὸ ἀνωθεν τῶν ὑπ' ἀριθμοὺς 1-3 ἐντομῶν τεμάχιον, ἄγνωστον διὰ τίνος λόγου. Καὶ δεικνύουσι μὲν τὸν σκοπὸν αὐτῶν αἱ ἐν τῇ ἄκρᾳ τοῦ λίθου τούτου διασθθεῖσαι ἐντομαί (1-3), ἕνεκα ὅμως τοῦ ἀκωνοῖστου τῶν ἄλλων (4-10), αἵτινες μάλιστα εἶσι καὶ ἀτελεῖς, διότι δὲν φέρουσι τὰς βαθυ-

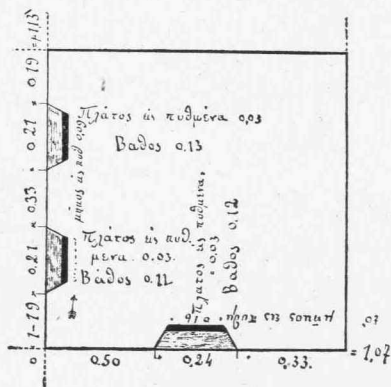
τέρας ἐν τῷ μέσῳ ἐντομάς, περὶ ὧν λεγθήσεται ἀκολούθως, ἡμποδιζομένη νὰ διαγνώσῃ τὸν σκοπὸν αὐτῶν.

§ 3. Ἀλλὰ μὴνὶ Αὐγούστῳ τοῦ παρελθόντος ἔτους ποιμὴν φίλος ἔτυχε νὰ μὲ ὀδηγήσῃ ἵνα παρατηρήσω ἓνα σπηλαιῶδι, κείμενον παρὰ τὰς ὑπωρείας τῆς ἀνωτέρω μνημονευθείσης βορείας κατωφεροῦς πλευρᾶς τοῦ λατομείου, καὶ εἰς μικρὰν ἀπέστασιν ἀπὸ τῆς κοίτης τοῦ χειμάρρου.

Τὸ σπηλαιῶδι τοῦτο, οὔτινος τὸ δάπεδον ἔχει μῆκος μ. 4. 30 καὶ πλάτος μ. 3. 10, πολὺ ὑποπτεύω ὅτι κατὰ τὴν ἀρχαιότητα ἦτο πηγὴ, ἢ ἴσως δεξαμενὴ τῶν ὑδάτων, ἅτινα συνεσωρεύοντο ἐν αὐτῇ κατασταλάζοντα ἀπὸ τῶν ἐγκάτων τῆς ὑπερκειμένης ἀνωφερείας. Φαίνεται δὲ ὅτι ἀκριβῶς χάριν τοῦ ὕδατος οἱ ἀρχαῖοι κατεσκεύασαν καὶ τὴν πρὸ τοῦ μικροῦ τούτου σπηλαίου ἀνάλογον πλατεῖαν ἥτοι ἰσοπέδωσιν, δηλαδὴ ἐν ἄλλαις λέξεσιν κατεσκεύασαν αὐτὴν χάριν τῶν ὑδρευομένων, διότι ἄλλως οὐδεμίαν θὰ εἶχε χρησιμότητα τὸ σπηλαιῶδι τοῦτο, ἥκιστα δὲ ἀναγκαῖον ἀπέβαινε καὶ τὸ πρὸ αὐτοῦ γενόμενον ἰσοπέδωμα.

Τὸ ἰσοπέδωμα τοῦτο κατεσκευάσθη κτισθέντος παχέος τείχους μήκους μέτρων 11 καὶ πλάτους μέτρ. 1. 60, τοῦ δὲ μεταξὺ τοῦ τείχους καὶ τοῦ σπηλαίου χώρου πληρωθέντος καὶ ἐπιχυσθέντος.

Τὸ τείχος εἶναι ἐκτισμένον διὰ λίθων ἀργῶν ἱκανῶς εὐμεγέθων. Εἰς τούτων κείμενος ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας τοῦ τείχους, καὶ ὄνπαριστὰ τὸ ἐξῆς πρόχειρον σχεδιάγραμμα [Σχῆμα 2] ἐπέσυρεν ἀμέσως τὴν προσοχὴν μου, διότι ἐν τῇ ἄκρᾳ τῆς μιᾶς τῶν πλευρῶν αὐτοῦ φέρει μίαν ἐντομὴν, ἐν τῇ ἄκρᾳ δὲ ἄλλης πλευ-

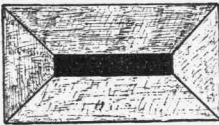
Σχῆμα 2.

ρᾶς φέρει δύο ἐντομάς, ἀποδεικνυούσας, ὡς φρονῶ, ἑναργέστατα τὸν τρόπον, δι' οὗ οἱ ἀρχαῖοι ἔκοπτον τοὺς λίθους τούτους. Ὁ λίθος ἀπεκόπη ἐκ λίθου μεγαλύτερου κατὰ μῆκος καὶ πλάτος, ὡς δεικνύουσιν αἱ διὰ στιγμῶν γραμμαί.

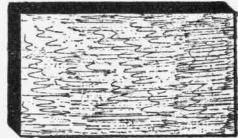
§ 4. Ὁ εἰρημένος τρόπος, ὡς εἰκάζω ἦτο ὁ ἐξῆς :

Ἐπὶ τῆς γραμμῆς, δι' ἧς ἤθελον νὰ διαιρέσωσι λίθον τινά, ἐλάξουν ἐντομὴν παραλληλόγραμμον, βάθους, πλάτους καὶ μήκους, ὅσον ἤθελον, ἢ μᾶλλον ἀναλόγου πρὸς τὸ πάχος τοῦ λίθου, ὅστις ἐπρόκειτο νὰ διαιρεθῇ. Τοιαῦται ἐντομαὶ ἢ κοιλώματα ἐλάξουντο ἀνάλογα πρὸς τὸ πλάτος καὶ μῆκος τοῦ λίθου.

Εἰς δὲ τὸ μέσον ἐκάστης τοιαύτης ἐντομῆς ἐλαξέυετο ἐπιμελέστερον ἑτέρα κανονικὴ ἐντομὴ κατὰ μῆκος, βάθους καὶ πλάτους ἀναλόγου, οὕτω : [Σχῆμα 3.]

Σχῆμα 3.

Σχῆμα 4.

Εἰς τὰς τελευταίας ταύτας ἦτοι βαθυτέρας ἐντομάς ἐφηρμόζοντο ἰσάριθμοι σφῆνες, ἦτοι πλατέα σιδηρᾶ τεμαχία, ἅτινα εἶχον βεβαίως τὸ ἐξῆς περίπου σχῆμα : [Σχῆμα 4.]

Ἦσαν δηλονότι λεπτότερα, ἂν μὴ αἰχμηρά, κατὰ τὸ κάτω μέρος καὶ βαθμηδὸν παχύτερα κατὰ τὸ λοιπὸν πρὸς τὰ ἄνω μέρος κατὰ πλάτος. Ἐπὶ τῶν σιδηρῶν τούτων τεμαχίων, ἦτοι σφηνῶν ἐκτύπων ἀλληλοδιαδόχως καὶ κανονικῶς διὰ σφύρας ἀναλόγου βάρους ἢ δὲ οὕτω γινομένη βαθμιαία καὶ ἀλληλοδιάδοχος ἐνσφηνωσις αὐτῶν ἐντὸς τῶν βαθυτέρων ἐντομῶν, καὶ ἢ δόνησις ἧτις διῆκε κανονικῶς ἐπὶ τῆς αὐτῆς γραμμῆς ἐπέφερον εὐκολώτατα καὶ τάχιστα τὴν διαίρεσιν τοῦ λίθου ἀκριβῶς ἀπὸ τῆς γραμμῆς ἐκείνης. Πρόδηλον δὲ ὅτι τὸ ἀποτέλεσμα τοῦτο ἐπετυγχάνετο ταχύτερον καὶ ἀκριβέστερον, ἂν ἰσάριθμοι ἐργάται ἐκτύπων ταυτόχρονως ἐπὶ τῶν ἐνσφηνωμένων σιδηρῶν τεμαχίων ἦτοι σφηνῶν.

Κατόπιν τῶν ἀνωτέρω συμπερασμάτων ἠδυνήθην δι' ἐπιμελοῦς παρατηρήσεως ν' ἀνεύρω πλείστας ἄλλας παρομοίας ἐντομάς ἐπὶ διαφόρων λίθων τοῦ μνημονευθέντος λατομείου τῆς Λιγῆς, ἐξ ὧν ἀπεκόπησαν τεμαχία, χρησιμεύσαντα εἰς κατεργασίαν αὐτῶν ὡς μεσοδόμων. Ἄλλὰ καὶ ἐπὶ κατεργασμένων μεσοδόμων παρετήρησα τὰ ἴχνη ὁμοίων ἐντομῶν.

Ἐπὶ πλακὸς ἦτοι λίθου, κειμένου οὐ μακρὰν ἐκείνου, ὃν παριστᾷ τὸ σχῆμα 1ον, καὶ ἔχοντος μῆκος μ. 9,80. πάχος μ.

0,30, καὶ πλάτος μ. 2,40, εἰς ὅσον μέρος δὲν καλύπτεται ὑπὸ τοῦ χρώματος, παρατηροῦντι ἔντομαὶ παρόμοιαί βάθους μ. 0,15 καὶ 0,17.

Ἐπὶ ἄλλου λίθου, μήκους 2,90 καὶ πλάτους 0,39, παρατηροῦνται τρεῖς μόναι ἔντομαὶ μήκους ἐκάστη 0,32, κατὰ δὲ τὸ βαθύτερον μέρος αὐτῶν 0,20, καίτοι δὲ αἱ τρεῖς αὗται ἔντομα ἔχουσι βάθος μόνον μ. 0,14 ἐκάστη, ἀπεκόπη ὅμως ὁ λίθος κανονικῶς ἐπὶ τῆς δι' αὐτῶν διηκούσης γραμμῆς.

§ 5. Περὶ τοῦ τρόπου, δι' οὗ οἱ ἀρχαῖοι ἔκοπτον τοὺς λίθους, δὲν γνωρίζω (ἕνεκα τῶν πτωχοτάτων ἐνταῦθα βιβλιοθηκῶν) ἂν ἐγράφη τι καὶ ἐν τίνι συγγράμματι. Μοὶ εἶναι μόνον γνωστὴ ἡ εἰκὼν (Fig 465), ἡ παριστώσα architecte et tailleurs de pierre). ἤτις ἐν τῷ Dictionnaire des antiquités Grecque et Romaines καὶ ἐν τῷ ἄρθρῳ architectus (σελ. 381 Τόμ. Α΄.) παρατίθεται, ληφθεῖσα ἐκ χειρογράφου Κώδικος τοῦ Βιργιλίου ἐν τῷ Βατικανῷ, ἔκδ. Ang. Mai, 1835 pl. XIX. Ἡ δὲ ἑτέρα εἰκὼν ἐκ τοῦ αὐτοῦ χειρογράφου παριστᾷ ἀπλῶς ἐργάτας λαξεύοντας κίονα καὶ βάθρον, οὐχὶ δὲ κόπιοντας λίθους ἐκ λατομείου. (Πρβλ. καὶ Ἀρχαιολ. Λεξικὸν Ἀ. Γ. Ραγκαβῆ ἐν λέξει λιθοξόος, λιθοτόμος, λιθουργός, σελ. 588).

Ἄν τῶνόντι οὐδὲν ἄλλο μὴ εἶναι γεγραμμένον που περὶ τοῦ προκειμένου θέματος, τότε ἡ ἀνακοίνωσίς μου αὕτη δὲν θά φανῆ ἴσως ὅλως διόλου ἀναξία λόγου.

Ὅπως δὲ ἦτορ ὅμως ἡ μνημονευθεῖσα εἰκὼν ἐκ τοῦ χειρογράφου τοῦ Βιργιλίου, καὶ ἂν ἔχη σκοπὸν νὰ παραστήσῃ τρόπον τινὰ ἐκκοπῆς λίθων, δὲν ἐξηγεῖ αὐτὸν ἐπαρκῶς.

Ἐν Σύμῃ, Φεβρουάριος 1905

ΔΗΜΟΣΘΕΝΗΣ ΧΑΒΙΑΡΑΣ

Αἱ ἀθυροστομίαι τῶν μικρῶν

Ἡ μητέρα πρὸς τὸν πενταετῆ Νίκον της :

— Ἐλα, παιδί μου· εἶνε ὦρα νὰ κοιμηθῆς . . . Πήγαινε νὰ πῆς καλὴν νύκτα στὴ κυβερνάντα σου καὶ φίλησέ την . . .

— Ἄ ! δὲν πάω μαμὰ ! . . γιατί πῆγε καὶ ὁ μπαμπᾶς χθὲς καὶ τοῦ ἔδωκε . . . ἓνα μπάτσο ! . .